

живчій кооперації / О. О. Погрібний // Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. праць. – 2000. – Вип. 7. – С. 146-150. **24. Проценко Т. П.** Правове регулювання членства у сільськогосподарських обслуговуючих кооперативах / Т. П. Проценко // Правова держава. – 2002. – Вип. 13. – С. 189-193. **25. Аграрне право України** : [підручник] / В. З. Янчук, В. І. Андрейцев, С. Ф. Василюк та ін.; За заг. ред. В. З. Янчука. – 2-е вид., перероб. та доп. – К.: Юрінком Інтер, 1999. – 608 с. **26. Титова Н. І.** Права членів сільськогосподарських кооперативів: тенденції та проблеми їх законодавчого забезпечення / Н. І. Титова // Право України. – 2000. – № 2. – С. 25-27. **Гафурова О. В.** Сільськогосподарські виробничі кооперативи: права і обов'язки членів: [монографія] / Гафурова О. В. – К.: МАУП, 2006. – 200 с. **28. Чурилова Т. М.** Проблемні питання асоційованого членства у сільськогосподарських обслуговуючих кооперативах / Т. М. Чурилова // Держава і право: зб. наук. юридичні і політичні науки. – Вип. 49. – К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2010. – С. 427-432. **29. Гаєцька-Колотило Я. З.** Організаційно-правові форми сільськогосподарської кооперації в Україні / Я. З. Гаєцька-Колотило. – К., 2003. – 22 с. **30. Кодавбович В. А.** Правові проблеми створення і функціонування кооперативів / В. А. Кодавбович // Радянське право. – 1991. – № 12. – С. 8-10. **31. Статівка А. М.** Договори в системі агропромислового комплексу України в умовах ринкових відносин: автореф. дис. на здобуття ступеня докт. юрид. наук» / А. М. Статівка. – Х., 1998. – 32 с.

УДК 349.6

Н.Я. ШПАРИК

ВИДИ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ АКТІВ ЯК ДЖЕРЕЛ ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Проаналізовано наукові позиції стосовно загальних критеріїв класифікації міжнародних договорів у системі джерел екологічного права України. Запропоновано класифікувати міжнародно-правові акти як джерела екологічного права за таким спеціальним критерієм як об'єкт правового регулювання. Проаналізовано особливості міжнародно-правових актів-принципів у системі джерел екологічного права.

Ключові слова: міжнародно-правовий акт, міжнародний договір, джерела екологічного права, класифікація, міжнародно-правові акти-принципи.

Шпарык Н.Я. Виды международно-правовых актов как источников экологического права Украины

Проанализированы научные позиции относительно общих критериев классификации международных договоров в системе источников экологического права Украины. Предложено классифицировать международно-правовые акты как источники экологического права по такому специальному критерию как объект правового регулирования. Проанализированы особенности международно-правовых актов-принципов в системе источников экологического права.

Ключевые слова: международно-правовой акт, международный договор, источники экологического права, классификация, международно-правовые акты-принципы.

Shparuk Nazar. Types of International Legal Acts as sources of Environmental Law of Ukraine

© ШПАРИК Назар Ярославович – аспірант кафедри трудового, аграрного та екологічного права юридичного факультету Львівського національного університету ім. І. Франка

The article analyzes the scientific positions by general classification criteria of International Treaties in system of the Environmental Law sources of Ukraine. It is proposed to classify International Legal Acts as sources of Environmental Law for such a special criteria as an object of legal regulation. There is considered special features of International Legal Acts-Principles in system of the Environmental Law sources of Ukraine.

Key words: *International Legal Act, International Treaty, the sources of Environmental Law, classification, International Legal Acts-Principles.*

Як екологічне право України, так і міжнародне право навколишнього природного середовища є новими і досить динамічними галузями права. М.Н. Копилов зазначає, що одним із явищ, вартих уваги у сучасній доктрині міжнародного екологічного права є існуюча в ній розробка основ і методів класифікації міжнародних екологічних норм в якості необхідного кроку до упорядкування системи і структури даної галузі міжнародного права¹. Тому для кращого розуміння суті, ролі та змісту міжнародних договорів у системі джерел екологічного права України варто дослідити питання їх класифікації.

Міжнародно-правовим актам у системі джерел екологічного права України притаманні ті ж загальні ознаки та критерії класифікації, що й усім міжнародно-правовим документам. До міжнародно-правових актів належать конвенції, угоди, пакти, протоколи, трактати, статuti, спільні заяви, декларації, комюніке, хартії, меморандуми, регламенти, акти, обміни нотами тощо. Назва міжнародно-правового акту не впливає на його юридичну силу. Що стосується класифікації цих актів, то науковці виділяють кілька основних її критеріїв.

За критерієм юридичної сили виділяють дві групи міжнародних договорів. До першої з них належать акти, які містять обов'язкові до виконання норми (так зване тверде право), а до другої – акти, які містять правила рекомендаційного характеру (так зване м'яке право).

Перша група джерел є більш наповненою, поширеною, ці акти встановлюють конкретні права та обов'язки суб'єктів міжнародних екологічних відносин, а також санкції в разі порушення умов договорів. Умови, передбачені в цих міжнародно-правових актах, є чинними тільки для сторін договору. Крім того, для набрання чинності міжнародного договору в кожній країні, він потребує ратифікації (або затвердження) державою та зтяжної процедури імплементації норм цього акту у національне законодавство. Для прикладу можна назвати Конвенцію про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини 1972 року. Базовими національними законодавчими актами, що спрямовані на виконання зобов'язань цієї Конвенції, є такі закони України: «Про охорону культурної спадщини» від 8 червня 2000 року, «Про природно-заповідний фонд України» від 16 червня 1992 року, «Про охорону археологічної спадщини» від 18 березня 2004 року. Проблеми охорони культурної і природної спадщини в Україні неодноразово були предметом розгляду Верховної Ради України. Також нашою державою прийнято низку підзаконних нормативно-правових актів, що конкретизують порядок здійснення збереження, охорони і управління пам'ятками культурної і природної спадщини.

До другої групи міжнародно-правових актів як джерел екологічного права України, які містять правила рекомендаційного характеру (так зване м'яке право) можна віднести Стокгольмську декларацію з навколишнього середовища, Декларацію Ріо-де-Жанейро з навколишнього середовища і розвитку, Всесвітню хартію природи. Ці джерела міжнародного екологічного права навіть за відсутності кон-

кретних санкцій за їх недотримання відіграють визначальну, глобальну роль у регулюванні відносин у сфері охорони довкілля.

В історії формування міжнародного права навколишнього середовища виокремлюють таких три етапи розвитку: початковий (до 1972 р.), становлення міжнародного права навколишнього середовища як галузі (1972-1992) та сучасний (з 1992 р. – донині). Показовим і беззаперечним є вплив двох міжнародних подій на розвиток міжнародного права навколишнього середовища: Стокгольмської конференції з навколишнього середовища 1972 р. та Конференції з навколишнього середовища і розвитку (Конференція Ріо-де-Жанейро, 1992 р.). Саме роки проведення цих двох міжнародних конференцій позначають завершення одного і початку нового етапу розвитку міжнародного права навколишнього середовища², що засвідчує принципове значення та авторитет цих конференцій та особливе місце декларацій, прийнятих на цих конференціях, у системі джерел міжнародного права довкілля.

Формування сучасної системи міжнародної охорони навколишнього середовища розпочалося з Конференції ООН, яка відбулася у Стокгольмі в 1972 році, хоча деякі міжнародні екологічні угоди (наприклад, Лондонська конвенція про збереження диких тварин, птахів та риб в Африці 1900 р., Договір про збереження та охорону котиків 1911р., Конвенція про захист мігруючих птахів 1916 р., Міжнародна конвенція щодо регулювання китобійного промислу 1946 р.), були підписані ще до цієї конференції. Проте саме після Стокгольмської конференції активізувалася нормотворча діяльність по охороні довкілля на національному та міжнародному рівнях, вона набула концептуального характеру і системного змісту.

День відкриття Стокгольмської конференції з навколишнього середовища 5 червня 1972 р. прийнято вважати Всесвітнім днем охорони довкілля (щодо цього питання на конференції було прийнято окрему резолюцію). У її роботі взяли участь представники 114 держав, спеціалізованих установ ООН та урядових і міжурядових міжнародних організацій. Ця конференція мала три матеріальних результати: План дій з питань навколишнього середовища, створення Програми ООН по навколишньому середовищу (англ. UNEP, United Nations Environment Programme) та Стокгольмська декларація з навколишнього середовища.

План дій з питань навколишнього середовища – це документ, який містить 109 рекомендацій щодо дій, які необхідно вжити державам з метою захисту навколишнього середовища. Програма ООН по навколишньому середовищу або ЮНЕП сприяє координації охорони природи на загальносистемному рівні. Місія ЮНЕП – це «забезпечення керівництва та заохочення партнерства в галузі охорони навколишнього середовища за допомогою стимулювання, надання інформації та сприяння країнам і народам, поліпшення якості їхнього життя без шкоди для майбутніх поколінь». Програма ООН спрямована на вирішення найгостріших проблем сучасної екологічної кризи (опустелювання, деградації ґрунтів, погіршення якості і зменшення кількості прісних вод, забруднення Світового океану).

Стокгольмська декларація складається із преамбули та 26 статей-принципів. Документ розпочинається із визнання права людини на сприятливе довкілля і обов'язку його охороняти. Декларація визначила основні напрямки та принципи міжнародно-правової охорони довкілля у таких сферах як раціональне використання природних ресурсів, збереження флори та фауни, попередження забруднен-

ня довкілля (включаючи моря), детермінувала охорону довкілля із соціально-економічним розвитком, демографічними проблемами, окреслила напрями управління у екологічній сфері, вказала на важливість наукових екологічних досліджень та екологічної освіти.

Окрім визначення природоохоронних завдань і напрямків співпраці, Стокгольмська декларація вперше закріпила ряд міжнародно-правових принципів: принцип суверенного права держав розробляти свої природні ресурси та відповідальності за завдання шкоди довкіл्लю інших держав, принцип співробітництва у вирішенні екологічних проблем. Положення Стокгольмської декларації призвели до виникнення нових міжнародно-правових норм, принципів та інститутів галузі, хоча цей процес затягувався на роки.

У 1992 р. була скликана Конференція в Ріо-де-Жанейро, яка прийняла Декларацію з навколишнього середовища і розвитку, центральна концепція якої – сталий розвиток. Україною для реалізації та впровадження цього принципу сталого розвитку були розроблені: Національний план дій з охорони навколишнього середовища, Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки та Концепція сталого розвитку населених пунктів. У цих ключових документах інтеграція екологічних пріоритетів у стратегію соціального і економічного розвитку розглядається як основне завдання екологічної політики нашої держави.

У 2012 році Організація Об'єднаних Націй організувала Конференцію з питань сталого розвитку, також відому під назвою «Ріо-2012» або «Ріо +20», яка знову ж таки пройшла в Ріо-де-Жанейро (Бразилія). Орієнтація цієї конференції була спрямована на вирішення двох ключових питань: екологізація економіки у контексті викорінення бідності та встановлення інституційних рамок для сталого розвитку.

Як зазначає професор С.М. Кравченко, усі вищеперелічені декларації другої групи («м'яке право») проголошують принципи «зеленої» поведінки держав та міжнародного співробітництва у сфері охорони довкілля. Вони не впливають безпосередньо на міжнародні відносини, але їх положення втілюються в конвенціях, рішеннях міжнародних організацій та в національному законодавстві³. Вони наче й не містять норм прямої дії, однак їхня роль у правовому регулюванні відносин у сфері довкілля є визначальною.

Таким чином, Стокгольмська декларація з навколишнього середовища, Декларація Ріо-де-Жанейро з навколишнього середовища і розвитку, Всесвітня хартія природи та Декларація «Ріо +20» – це акти, які мають потужний авторитет серед інших міжнародних договорів та особливу юридичну природу. А полягає вона у тому, що правила, які містяться у актах другої групи, не мусять проходити процедури набрання чинності і ратифікації. Відповідно держави не подають жодних поправок чи застережень зі своєї сторони при застосуванні цих актів. Тому ці договори на протигагу всім іншим міжнародно-правовим актам у сфері довкілля можна назвати «міжнародно-правовими актами-принципами у системі джерел екологічного права».

Міжнародно-правові акти можна класифікувати і за іншими критеріями. Наприклад, за об'єктом правового регулювання вони поділяються на загальні (Договір про Антарктику, Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини, Всесвітня хартія природи, Віденська конвенція про охорону озонового шару), спеціальні, тобто ті, що стосуються окремих об'єктів екологічних відно-

син (Конвенція про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення, Конвенція про збереження мігруючих видів диких тварин) і конкретні (Угода про збереження популяцій європейських кажанів).

За просторовим критерієм виділяють глобальний або світовий рівень поширення дії міжнародно-правових актів як джерел екологічного права (ті, що мають загальне і однаково важливе значення незалежно від місця знаходження суб'єкта міжнародного права), континентальний (такі, що стосуються конкретного регіону і/або об'єкта екологічного права, наприклад, Конвенція про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування у Європі, Європейська ландшафтна конвенція, Конвенція з охорони фауни і флори Африки, Конвенція ООН про боротьбу з опустелюванням у тих країнах, що потерпають від серйозної посухи та/або опустелювання, особливо в Африці) та регіональний або локальний рівень (ті, що стосуються конкретних держав чи територій, наприклад, Конвенція щодо співробітництва по охороні та сталому використанню ріки Дунай, Рамкова конвенція про охорону та сталий розвиток Карпат; також сюди відносяться угоди про співпрацю між країнами у випадку стихійних лих та інших надзвичайних ситуацій).

Деякі науковці (Ю.С.Шемшученко, Н.Р. Малишева) пропонують класифікувати міжнародно-правові акти як джерела екологічного права України за суб'єктним складом та за часом дії. За суб'єктним складом акти міжнародного права навколишнього середовища поділяють на: 1) міждержавні, тобто ті, сторонами яких є держави (Конвенція про захист морського району Балтійського моря); 2) міждержавні за участю інших суб'єктів. Зокрема, Протокол з проблем води та здоров'я до Конвенції про охорону та використання транскордонних водотоків та міжнародних озер (1999) передбачає, що він відкритий для підписання державами – членами Європейської економічної комісії Організації Об'єднаних Націй (ЄЕК), державами – членами Європейського регіонального комітету Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), державами, що мають консультивний статус при ЄЕК, а також відповідними регіональними організаціями економічної інтеграції; 3) акти міжнародних організацій (Резолюція Генеральної Асамблеї ООН 1980 р. Про історичну відповідальність держав за збереження природи Землі для теперішнього та майбутнього поколінь). За часом дії виділяють акти з необмеженим терміном дії (Віденська конвенція про цивільну відповідальність за ядерну безпеку) і з визначеним терміном дії (Угода між Урядом України та Урядом ФРН про співробітництво в галузі охорони довкілля (1993), яка була укладена строком на п'ять років)⁴.

У науковій літературі пропонується також класифікація більш загального характеру, яка може застосовуватися до усіх міжнародно-правових актів. Це поділ договорів за формальним критерієм – двох- та багатосторонні договори. Також можна говорити про такий специфічний критерій поділу міжнародно-правових актів, який залежить від рівня, на якому був укладений договір (ратифікований парламентом, міжурядовий, міжміністерський, міжвідомчий тощо). Керуючись статтею 3 Закону України «Про міжнародні договори України» № 1906-IV від 29.06.2004 року за суб'єктами укладання розрізняють такі види міжнародних договорів України, що укладаються: Президентом України або за його дорученням – від імені України (політичні, мирні, територіальні і такі, що стосуються державних кордонів, розмежування виключної (морської) економічної зони і континентального шельфу України; про використання території та природних ресурсів України тощо); Кабінетом Міністрів України або за його дорученням від імені

Уряду України (міжнародні договори з економічних, науково-технічних та інших питань, включаючи екологічні, віднесені до відання КМУ); міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади, державними органами – від імені міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, державних органів. Це єдиний тип класифікації міжнародно-правових актів, що затверджений на законодавчому рівні. Процедура та вимоги щодо ратифікації чи затвердження міжнародних договорів в Україні передбачена, зокрема, у статтях 9 та 12 вищезазаного закону.

Відомий дослідник джерел екологічного права П.О.Гвоздик вказує, що оцінюючи склад міжнародних договорів України з питань охорони навколишнього природного середовища, можна констатувати, що згоду на обов'язковість більшості з них держава надає шляхом ратифікації. Немає міжнародних договорів екологічної спрямованості, затверджених Президентом України. Дуже незначна кількість міжнародних договорів затверджена постановами КМУ та підписана представниками центральних органів виконавчої влади⁵. Зважаючи на вищезазане, варто погодитися із думкою Г.К. Дмитрієвої та П.О. Гвоздика стосовно того, що міжвідомчі договори не можуть бути рівнозначними із міждержавними договорами за своїми юридичними можливостями і ступенем впливу на національне законодавство⁶.

Підсумовуючи проведене дослідження, необхідно зазначити, що крім тих загальних принципів класифікації, які характерні для всіх міжнародно-правових актів (за кількістю сторін договору, за суб'єктним складом, за просторовим критерієм і за часом дії), варто виділити й ті спеціальні критерії класифікації міжнародно-правових актів, які притаманні тільки джерелам екологічного права (за об'єктом правового регулювання у сфері довкілля).

Особливе місце у системі міжнародно-правових актів як джерел екологічного права займають міжнародно-правові акти-принципи, дія яких поширюється на всі цивілізовані країни без попередньої ратифікації чи затвердження. Особливість таких міжнародно-правових актів-принципів полягає в тому, що, незважаючи на рекомендаційний характер передбачених у них правил поведінки, виконання норм-принципів має бути безумовним. Своєрідною санкцією у разі невиконання чи ігнорування цих еколого-правових принципів є загроза погіршення стану довкілля і глобальні масштаби такого погіршення. Міжнародно-правові акти-принципи окреслюють напрямки формування та розвитку міжнародного права навколишнього природного середовища та національного законодавства у сфері збереження і охорони довкілля.

1. *Международное экологическое право: учебник* / отв. ред. Р.М. Валеев. – М.: Статут, 2012. – С. 64. 2. *Міжнародне публічне право: підручник* / В.М. Репецький, В.М. Лисик, М.М. Микієвич та ін.; за ред. В.М. Репецького. – К.: Знання, 2012. – С. 388. 3. *Кравченко С.М.* Актуальні проблеми міжнародного права навколишнього середовища: підручник / Кравченко С.М., Андрусевич А.О., Бонайн Дж. / під заг. ред. проф. С.М. Кравченко – Львів: Вид. центр ЛНУ, 2002. – С. 59. 4. *Екологічне право України. Академічний курс: підручник* / за заг. ред. Ю. С. Шемшученка. – К.: Видавництво «Юридична думка», 2008. – С. 623-624. 5. *Гвоздик П.О.* Джерела екологічного права України: монографія / Гвоздик П.О. / відп. ред. Н.Р. Малишева. – К.: Алерта, 2012. – С. 182. 6. *Дмитрієва Г.К.* Міжнародний договір у системі джерел міжнародного приватного права / Г.К. Дмитрієва // Проблеми гармонізації законодавства України з міжнародним правом: матеріали наук.-практ. конф. – К., 1998. – С. 63.